

**OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA
MUTAXASSISLIK FANLARINI
INTEGRATSIYALASH IJTIMOIV ZARURIYATI**
TTYESI professori, f.f.d. G.K.Masharipova taqrizi asosida

<https://orcid.org/0009-0001-7856-5760>

**Xalmuratova Jumagul Gaybullayevna, Toshkent to'qimachilik
va yengil sanoat instituti dotsenti**

e-mail:
jumagulxolmurotova@gmail.com

**SOCIAL NEED FOR INTEGRATION OF
SPECIALISTS IN HIGHER EDUCATION
INSTITUTIONS**

**Khalmuratova Jumagul Gaybullayevna, Docent of the
Tashkent Textile and Light Industry Institute**

**СОЦИАЛЬНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ В
ИНТЕГРАЦИИ СПЕЦИАЛИСТОВ В ВУЗЫ**

**Халмуратова Джумагуль Гайбуллаевна, доцент
Ташкентского института текстильной и легкой
промышленности**

Annotatsiya: Ushbu maqola ta'lim oliy muassasalarida mutaxassislik fanlarini integratsiyalash masalasiga bag'ishlanadi. Integratsiya fanlarning mexanik birlashishi emas, bu sintez, yangi narsaning kelib chiqishi, kashfiyotdir. Alohida tizimlarning yaqinlashishi, bog'lanishi va yagona bir yangi narsaning yaratilishidir. Integratsiya – differentsiatsiyaning aksi bo'lib, unga teskari bo'lgan jarayondir.

Kalit so'zlar: integratsiya, konseptual, fenomen, differentsiatsiya, metodologik asoslari, tamoyil, texnologiya, tuzilma, kasbiy faoliyat.

Abstract: This article is devoted to the issue of integration of specialized subjects in higher education institutions. Integration is not a mechanical unification of sciences, it is a synthesis, the emergence of something new, a discovery. It is the convergence of individual systems, their connection and the creation of a single new one. Integration is the opposite of differentiation.

Key words: integration, conceptual, phenomenon, differentiation, methodological foundations, principle, technology, structure, professional activity.

Аннотация: Данная статья посвящена вопросу интеграции профильных предметов в высших учебных заведениях. Интеграция – это не механическое объединение наук, это синтез, возникновение чего-то нового, открытие. Это сближение отдельных систем, их соединение и создание единого нового. Интеграция является противоположностью дифференциации.

Ключевые слова: интеграция, концептуальное, явление, дифференциация, методологические основы, принцип, технология, структура, профессиональная деятельность.

KIRISH. “Integratsiya” tushunchasi XVIII asrdayoq Spenser tomonidan izohlangan edi. Biz ham integratsiyaga tafakkur o'stirish omili sifatida qarab, uni fanlararo aloqa hamda ta'lim shakllarini sintezlash tarzida talqin etishga harakat qildik.

Hozirgi kunda integratsiya fenomeni ta'limda innovatsiyalarning yetakchi pozitsiyasi sifatida izohlanadi. Integratsiya - (lot. Integration - tiklash, to'ldirish, integer-butun) degan ma'noni bildiradi, fanlarning yaqinlashishi va o'zaro aloqa jarayoni, differentsiatsiya bilan birga kechadi[1], demak u

tafakkur o'sishi jarayonining turli qism va elementlarini bitta butunga birlashtirish bo'lib hisoblanadi. Uni quyidagi yo'nalishlarda tatbiq etish maqsadga muvofiq: a) o'quv predmetlari va fanlar doirasidagi mazmunni integratsiyalab o'rganish; b) ta'lim-tarbiya ishini tashkil etish shakllari yoki o'quv kunini integratsiyalash[2]. Amaldagi ta'lim jarayonini tahlil qilish natijalari shuni ko'rsatadiki, u yoki bu o'quv fani mazmunida talabning ijtimoiy tajribasiga kirmay qolgan bilim va tushunchalar mavjud. Buning asosiy sababi o'quv fanining mazmuni o'ta murakkab yoki haddan tashqari sodda ekanligidadir. Agar o'quv materialini o'ta murakkab bo'lsa, talaba uni to'liq o'zlashtirishga qiynaladi. Agar, asosiy sababi, o'quv fanining mazmuni o'ta murakkab yoki haddan tashqari sodda va takror holda ifodalangan bo'lsa, bunday o'quv materialini o'zlashtirishga ehtiyoj sezmaydi, undan bezadi[3].

ADABIYOTLAR TAHLILI. Bugungi kunga kelib jahondagi mamlakatlarning 70 foizi ta'lim tizimida integrativ xarakterdagi o'quv dasturlari va darsliklardan foydalanib kelmoqda. Har bir mamlakat ayni shu davlatning ta'lim tizimiga qo'yilgan buyurtmaning tabiatidan kelib chiqqan holda mavzulararo aloqadorlikni ta'minlashning turli darjalarini ishlab chiqqan va joriy qilib kelmoqda. Chunonchi, Buyuk Britaniya ta'lim tizimida asosan integrativ fanlar joriy qilingan bo'lsa, Koreya va Shveysariyada mavzulararo aloqadorlikni ta'minlagan fanlar yoki alohida o'quv predmetlari, Avstraliyada mavzulararo aloqadorligi ta'minlangan fanlar, Yaponiya, Shimoliy Irlandiya, Uels, Hong Kong va Germaniyada ham alohida fanlar, Vengriyada madaniyat yo'nalishidagi o'quv predmetlari, inson va tabiat, integrativ fanlar, Niderlandiyada alohida o'quv predmetlari, Irlandiyada fan va texnika kabi bloklarda barcha o'quv fanlari mujassamlashtirilgan holda o'qitiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. O'quv fanlarini integratsiyalashning didaktik mohiyati turli o'quv fanlari bo'yicha yangi bilimlarni shakllantirishning konseptual tuzilma va metodlarini aniqlash imkonini beruvchi pedagogik tadbirlar tartibi hamda qonuniyatlarini ishlab chiqish zarurati bilan belgilanadi[4].

Inson va jamiyat, ta'lim sohasi o'zida bir qator o'quv predmetlariga oid tushunchalarni mujassamlashtirgan. Ta'lim jarayonini integrativ dasturlar va darsliklar asosida tashkil etish orqali o'quv-biluv jarayoni natijasida samaradorlikka erishish nazarda

tutilar ekan, bunda fanlararo aloqadorlikni ta'minlashning turli tamoyillaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Masalan:

1. Mavzularni ketma-ketlik asosida taqdim etish; bunda o'quv materiallarini bayon qilishda konsentriзм prinsipiga amal qilinadi, ya'ni oldingi o'quv materialini keyingisini to'ldiradi. Lekin hech qachon bir-birini takrorlamaydi. Bunday mavzulararo aloqadorlikni ta'minlash natijasida talabalarning bilim, ko'nikma va malakalari hamda ijodiy faoliyatlari muntazam rivojlanib boyib boradi.

2. O'quv dasturlarida o'zaro uyg'unlashgan nuqtalarni vujudga keltirish. Bunda ham takror tarzda beriladigan tautologiya asosidagi o'quv materiallarining oldini olish uchun dasturlarda fanlararo uyg'unlikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Buning afzalligi shundaki, talabning vaqti va kuchi tejaladi, darsliklarning hajmi ixchamlashadi[5].

3. Turdosh o'quv fanlariga oid bilim va tushunchalarni bir tizimga solish, ya'ni modullashtirish.

4. Bir necha o'quv predmeti yoki o'quv fanlariga oid mavzularni uyg'unlashtirish, ya'ni integrallashtirish.

5. Mohiyatan yaqin bo'lgan o'quv materiallari bilan uyg'unlashtirilish, ya'ni mavzulararo integrallashtirish[5].

TAHLIL VA NATIJALAR. Amalga oshirilishi ko'zda tutilayotgan fanlararo aloqadorlikni ta'minlash darajasi ayni bir o'quv fani mazmunida chuqur, har tomonlama aloqadan boshlanib, o'quv fanlararo bog'lanish, uyg'unlashish darajasini ta'minlaydi.

Mutaxassis fanlararo aloqadorlikni ta'minlashga erishishi uchun:

- ta'lim mazmunida o'quv fanlarining mavzulararo aloqadorligini ta'minlashning ilmiy, pedagogik asoslarini ishlab chiqish;

- ta'lim jarayonini liberallashtirish talablaridan kelib chiqqan holda o'quv rejani takomillashtirish;

- integral mazmundagi o'quv dasturlari va darsliklarning yangi avlodini yaratish;

- ta'lim mazmunida mavzulararo aloqadorlikni ta'minlashni ishlab chiqish va qabul qilish maqsadga muvofiqdir.

Bugungi kunda kasb-hunar ta'limi tizimi jamiyatning mutaxassislarga bo'lgan yangi va doimiy o'zgaruvchan ehtiyojlarini yetkazib berishi kerak degan savol tobora ko'proq muomalada

ishlatilyapti. Ammo talabalar hali ham zamonaviy iqtisodiyotda talab bo'lmaydigan mutaxassislikni olish xavfi ostida va buning natijasida yosh kadrlar birlamchi mehnat bozoriga kirishda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Yosh mutaxassislar uchun zamonaviy mehnat bozori quyidagi qarama-qarshiliklar bilan tavsiflanadi:

- bitiruvchilarning kasbiy yo'nalishlari va korxonalarining mehnatga bo'lgan ehtiyojlari o'rtasida;

- kasbiy tayyorgarlikning mavjud tizimi va kelajakdagi kasbiy faoliyatning real mazmuni o'rtasida;

- universitet bitiruvchilarining yuqori nazariy tayyorgarligi va olingan bilimlardan foydalanish bo'yicha amaliy ko'nikmalarning pastligi.

Yosh mutaxassislarining mehnat dunyosiga ijtimoiy integratsiyalashuv jarayonining tobora murakkablashishi O'zbekistondagi kasbiy ta'limning butun tizimiga xosdir va bu muammoni hal qilish, bizning fikrimizcha, ta'lim xizmatlari bozori va mehnat bozori o'rtasida samarali munosabatlarni ta'minlaydigan mexanizmlarni yaratish mumkin.

Shunday qilib, yosh avlodning ijtimoiy takror ishlab chiqarishning muhim manbalaridan biri sifatidagi rolini hisobga olgan holda, kasb-hunar ta'limi muassasalari bitiruvchilarini mehnat faoliyati sohasiga integratsiyalash masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda.

O'zbekistonda kasb-hunar ta'limi tizimining ishlashini nazariy tahlil qilish asosida shuni ta'kidlash mumkinki, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning o'zgarishi ta'limning bir qator ijtimoiy funksiyalarining o'zgarishi va yangilarining paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Ta'limning kasbiy funksiyasining pasayishi ta'lim tizimining jamiyat ehtiyojlaridan orqada qolishiga va buning natijasida mehnat bozorida bitiruvchilarga talabning yetishmasligiga olib keldi. Mutaxassislar ishlab chiqarish bo'yicha davlat buyurtmalarini bajarish iste'molchiga e'tibor qaratilishi bilan almashtirildi: oliy o'quv yurtlarida yoshlar o'rtasida talab yuqori bo'lgan mutaxassisliklar bo'yicha qabul ochildi, kadrlar tayyorlash jarayoni keng tus oldi. Nodavlat universitetlar paydo bo'ldi; bularning barchasi qobiliyatidan qat'i nazar, deyarli har qanday mutaxassislik bo'yicha o'qish imkonini berdi. Biroq bu jarayonning salbiy tomoni ham bor: mutaxassislar, oliy o'quv yurtlari bitiruvchilari

bozori mehnat bozori talablariga javob bermaydi. So'nggi yillarda umumiy ishchi kuchining umumiy takror ishlab chiqarishida oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash ulushi qariyb ikki barobar ko'paydi, bu esa oliy o'quv yurtlari bitiruvchilariga talabning yetishmasligining sezilarli darajada oshishiga olib keldi, oliy ma'lumotli mutaxassislarining nufuzini pasaytirdi. Yosh avlodning mehnat dunyosiga ijtimoiy integratsiyalashuvi jarayoni yoshlarning kasb va mehnat bozori haqidagi g'oyalari haqiqatga mos kelmasligi bilan murakkablashadi. Bitiruvchilarning mehnat bozorida xulq-atvor strategiyalari shaxsning an'anaviy yoki zamonaviy qiymatme'yoriy tizimga yo'naltirilganligiga, iqtisodiy xatti-harakatlarning yangi qoidalariga moslashish darajasiga, shuningdek, amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarni baholashga bog'liq. Texnik universitetlarning bitiruvchilari o'rtacha moslashuvchan va ijobiy instrumental strategiyalarni namoyish etadilar.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Xulosa qilib aytganda, oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarining o'quv mashg'ulotlari integrativ yondashuv asosida tashkil etilsa hamda integrativ amaliy mashq va topshiriqlardan foydalanilsa o'qitish samaradorligi oshadi. Natijada kasbiy faoliyatni o'zlashtirish yaxlitligi yuzaga kelib, kasbiy tayyorgarlik kompetensiyasi shakllanib, rivojlanib boradi. Texnik universitetlar bitiruvchilarining mehnat dunyosiga integratsiyalashuvi shundan dalolat beradiki, sanoat ishlab chiqarishini, iqtisodiyotni va biznesni rivojlantiradigan va O'zbekistonning kelajagi ko'p jihatdan ularga bog'liq bo'lgan yuqori malakali mutaxassislarni ko'paytirish va shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Данилюк, А. Я. Теория интеграции образования / А.Я.Данилюк. – Ростов-н/Д: Изд. РостГПУ, 2000. – 440 с.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. –М.: Исслед.центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. -38с.
3. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar (ta'lim tizimi xodimlari, metodistlar, tarbiyachi va

murabbiylar uchun o'quv qo'llanma). -T.: Nihol, 2013. -278.

4. Chicherina Y., Nurkeldiyeva D. Bondareva Ye. Mutaxassislik fanlarni o'qitish metodikasi. - Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2013.

5. Чапаев, Н.К. Интеграция образования и производства: методология, теория, опыт: монография / Н.К.Чапаев, М.Л.Вайнштейн. – Челябинск: ЧИРПО; Екатеринбург: ИРРО, 2007. – 408 с.

TAMADDUN NURI